

Тимченко – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст.: У 2 кн. / упоряд., ред.: Німчук В.В. Німчук (підгот., упоряд., ред.), Г.І. Лиса (підгот., упоряд., ред.). – К.; Нью-Йорк, 2002. – Кн. 1 – 2.

М. Капась, студ.

ФУНКЦІОНАЛЬНА АСИМЕТРИЧНІСТЬ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ТЕКСТАХ КАЗАНЬ XVII СТ.

У статті розглянуто явища функціональної асиметрії конструкцій із дієприкметниками та дієприслівниками в текстах казань XVII ст. Враховано нетотожність співвідношення форми і змісту, їхню відносну автономність і незумовленість. Простежено специфіку синтагматичних і парадигматичних відношень як передумову для з'ясування питань мовної типології та механізму функціональних зміщень синтаксичних конструкцій.

The article reviews phenomena of functional asymmetry of constructions with participles and gerunds in the texts of Kazan, XVII century. The non-identity of the form and contents, their relative autonomy and independence are taken into account. Specifics of syntagmic and paradigmatic relations is studied as a pre-condition for resolving the issues regarding language typology and the mechanism of functional displacements of syntactic constructions.

Актуальність дослідження. Теоретичні положення функціонального синтаксису, методи дослідження, які склалися в синхронній лінгвістиці, застосовано до історії мови, що дало змогу по новому висвітлити явища староукраїнського історичного синтаксису.

Мета дослідження. Визначити закономірності функціональної асиметричності синтаксичних конструкцій у текстах казань XVII ст.

Завдання дослідження. а) з'ясувати теоретичні положення про асиметричний дуалізм лінгвістичного знака та застосувати їх в історичній лінгвістиці; б) висвітлити розвиток цих ідей у дослідженнях з українського історичного синтаксису; в) простежити відображення функціональної асиметричності синтаксичних конструкцій у текстах староукраїнських казань XVII ст. Принципово важливим для опису динаміки мовної системи є встановлення

періодів, коли, за словами О.Потебні¹, раніше створене в мові є основою для творення нового: зміни частково мають місце в інших умовах і за іншими зразками, частково від присутності нового. Визначення хронологічних зрізів, що ілюструють зміну функцій синтаксичної одиниці, уможлиблює хронологізацію як окремого синтаксичного явища, так і загалом синтаксичної системи.

У загальному мовознавстві зазвичай виділяють два основних хронологічних зрізи – синхронічний і діахронічний². Синхронічний стан, синхронія щодо реальної мови є теоретичною абстракцією, тоді як реальне існування мови належить до плану діахронії. Умовне перенесення поняття синхронії на реальну мову стає можливим завдяки тенденції мовної системи до стійкості і поступовості змін, внаслідок чого синхронним може вважатися стан цієї системи протягом відносно невеликого відрізка часу. Вивчення мови як системи, різних її компонентів, відношень між ними неможливе без синхронічного підходу, без умовного абстрагування від змін у часі. Водночас і застосування діахронічного підходу, зумовлене потребою розв'язання питань про формування мовної системи, походження та розвиток її компонентів, має своїм завданням виявити зміни і встановити їхні причини та відносну хронологію, а також зіставити результати дослідження мовної системи на різних синхронних зрізах. Узагальнюючи, можна сказати, що поєднання синхронічних і діахронічних підходів дає змогу забезпечити об'єктивність висновків.

Першорядного значення для з'ясування еволюції мови набуває теоретичне положення про асиметричний дуалізм лінгвістичного знака. На синхронному зрізі поняття функціональної асиметричності фіксуємо у дослідженнях таких відомих лінгвістів, як С.Карцевський³, В.Скалічка⁴, В.Г.Гак⁵.

Увагу до асиметричності виявляли такі представники Празького лінгвістичного гуртка, як С.Карцевський і В.Скалічка⁶; вони розглядали ідею асиметричного дуалізму переважно на лексичному рівні. Так, С.Карцевський, використовуючи ідеї Ф. де Соссюра, Бодуена де Куртене та інших попередників, обґрунтував це положення на матеріалі мовної полісемії та синонімії. Дослідник зазначав, що «будь-який знак потенційно є «омонімом» і «синонімом» одночасно, тобто він утворений перехрещенням цих двох рядів мисленневих явищ»⁷. На його думку, природа лінгвістичного знака має бути незмінною (сталою) і рухомою одночасно. Тобто, якщо знак пристосовується до якоїсь конкретної

ситуації, то має змінитися лише частково: завдяки нерухомості іншої своєї частини знак зберігає тотожність самому собі.

Лінгвістичний знак за своєю внутрішньою структурою відповідає перехресненню координат різних ступенів узагальнення залежно від семіологічного плану, якому належить. С.Карцевський зазначає, що «загальне та індивідуальне подані в будь-якій семіологічній системі не як сутності, а як взаємовідношення двох координат або двох рядів семіологічних ознак, одна з яких слугує для диференціації іншої»⁸. Автор наголошує на тому, що «будь-який лінгвістичний знак є в потенції омонімом і синонімом одночасно, тобто він одночасно належить до ряду переносних, транспонованих значень одного і того ж знака, і до ряду подібних значень, які виражені різними знаками»⁹. Отже, завдяки асиметричному дуалізмові структури знаків лінгвістична система може еволюціонувати: «адекватна» позиція знака постійно зміщується в результаті пристосування до вимог конкретної ситуації. Таким чином, С.Карцевський розглядає асиметричний дуалізм мовного знака крізь призму парадигматичних відношень і не бере до уваги синтагматичних.

В.Скалічка у своїй статті «Асиметричний дуалізм мовних одиниць» виступає, з одного боку, як послідовник С.Карцевського, підтримуючи поняття про асиметричний дуалізм, а з іншого – розглядає ідею асиметричного дуалізму не лише на лексичному рівні, а й на інших рівнях – морфологічному та синтаксичному. Отже, автор бере до уваги асиметричний дуалізм різних одиниць і встановлює його типологію, що базується на синтагматичних і парадигматичних відношеннях. Автор вказує на двоїсту природу одиниць (двосторонніх мовних знаків), які мають у собі формальну або змістову основу. Так, морфема має формальну основу, а сема – змістову; на рівні слово-найменування слово – носій формальної основи, а найменування – змістової; на рівні речення асиметрія виявляється в тому, що «речення має змістову основу, а кліше-речення – формальну»¹⁰.

Розвиваючи теоретичне положення про асиметричний дуалізм мовного знака на синтаксичному рівні, В.Г.Гак визначає особливості змін не в парадигматиці, а в синтагматиці. На увагу заслуговує його висновок про різні види асиметрії та утворення так званих «нульових» і «порожніх» форм у процесі переходу від однієї мови до іншої або в процесі змін етапів історичного розвитку однієї мови.

Розглядаючи ідею асиметричності у процесі переходу від однієї мови до іншої ми, наприклад, від німецької до української, спостерігаємо утворення так званої «нульової» форми. Так, якщо німецький вираз «Es ist kalt», де *ist kalt* – складений присудок, перекласти українською мовою, то отримаємо лише одне слово – «холодно», оскільки при перекладі вказівка на підмет зникає. Отже, в процесі перекладу зникла форма *es* є «нульовою», тобто в цій ситуації значення передано, а форма – відсутня.

В.Гак зазначає, що «базовою одиницею побудови та функціонування мови є відношення між елементом плану вираження й елементом плану змісту, тобто відношення номінації (референції)»¹¹. В процесі розвитку та функціонування мови постійно відбуваються зміни у відношеннях номінації. Фіксуємо в праці В.Гака і таке поняття, як реномінація («зміна співвідношення між елементами планів вираження та змісту»¹²), що відбувається при переході від одного мовного стану або мови до іншого: в історичному розвитку мови, при перекладі або зіставленні мов тощо.

В.Гак виділяє динамічну, гомологічну та функціональну симетрію. Динамічна симетрія виявляється у збереженні форм і відношень у процесі розвитку мови; гомологічна зорієнтована на просторову координату при вивченні різних часових зрізів однієї мови, оскільки вони в такому випадку беруться як два синхронно розміщені мовні стани. Щодо функціональної симетрії, то вона виявляється у використанні слів і форм у їх первинному значенні, асиметрія – у вторинних функціях, у функції узагальнення (генералізації), транспозиції (переносного вживання), десемантизації. Функціональна асиметрія виявляється також у нерівномірності використання форм і слів, тому потрібно розрізняти не лише структурне ядро та периферію, але й функціональне ядро і периферію.

Варто відзначити синтаксичні праці українських мовознавців (І.Р.Вихованця¹³, К.Г.Городенської¹⁴ та ін.), у яких асиметрію лінгвістичного знака використано для дослідження семантично неелементарного речення (прості ускладнені речення розглядаються на двох рівнях: формально-синтаксичному та семантико-синтаксичному). На думку І.Р.Вихованця, «функціональний синтаксис може здійснюватися як за принципом «від форми до змісту», так і за принципом «від змісту до форми». Функціональним стає лише той синтаксис, у якому наявний високий (адекватний описуваному

об'єктові) науковий ступінь опрацювання системи синтаксичних одиниць та їх функцій»¹⁵. Мовознавець виділяє три принципи побудови теорії функціонального синтаксису: 1) строге дотримання опису «від функції до засобів її вираження»; 2) строге дотримання опису «від форми до функції» (принцип протилежний першому); 3) комбінований принцип, що передбачає можливість синтезу двох напрямків аналізу – «від форми до функції» і «від функції до форми». На думку О.В.Бондарка¹⁶, необхідність (або можливість) двобічного підходу до опису функцій мовних засобів зумовлена принципом «асиметричного дуалізму мовного знака» (за С.Карцевським), з яким пов'язана відсутність ізоморфізму між одиницями плану вираження і плану змісту, тобто можливість відповідності однієї одиниці плану вираження декільком одиницям плану змісту і навпаки – однієї одиниці плану змісту декільком одиницям плану вираження¹⁷.

Специфіка організації мовної структури, яка є одним з онтологічних атрибутів мовної системи, визначається відношеннями між елементами. Дуалізм мовного знака зумовлює структурну організацію на двох рівнях: формальному та синтаксичному. Якщо за основу береться формальна організація, то під час визначення структурних типів виходять із формального вираження компонентів речень. Якщо ж за основу беруть семантичні ролі елементів речення, то структурують пропозицію, яка є моделлю відображуваної реченням події, ситуації довколишньої дійсності.

Таким чином обґрунтовується доцільність різноаспектного синтаксичного аналізу, що враховує нетотожність співвідношень структури та значення, абстрагованість семантичного плану від мовного вираження. На історичному матеріалі можна простежити різні співвідношення семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної структур речення, що дає змогу підкреслити їх відносну автономність і незумовленість.

В теоретичному плані ідея про асиметричний дуалізм мовного знака дозволяє глибше зрозуміти процеси функціональних зміщень в історичному синтаксисі української мови та формування синтаксичних конструкцій під впливом взаємодії книжних і живомовних компонентів. Наше дослідження ми розглядаємо як певний крок на шляху до теоретичних розробок асиметричного дуалізму мовного знака в історичному синтаксисі української мови. В історичному плані утворення нових угруповань слів спричинюється функціональним зміщенням одиниць. У поняття функціонального

зміщення вкладається зміна функцій, яка зумовлює становлення нових характеристик утворюваних елементів. Так, дієприслівники утворюються в результаті зміни функцій коротких активних дієприкметників. Зміна є наслідком взаємодії семантико-синтаксичної, формально-синтаксичної та комунікативної функцій, які перебувають між собою в ієрархічних зв'язках. У процесі переходу одних одиниць в інші семантико-синтаксична функція відіграє основну роль, спричинює перебудову формально-синтаксичної функції. «Пристаюючи» до «нових» функцій, форма набуває інших показників. Проте зміна формально-синтаксичної функції, що знаходить вияв у переміщенні елементів із предикативної позиції в непередикативну, зумовлюється не тільки впливом семантики, а й форми. Отже, обидві функції зумовлюють форму, яка здійснює зворотний вплив на формально-синтаксичну функцію, «заперечення форми» вводить «заперечення функції».

У період функціонального зміщення утворені форми частково продовжують функції «старих» форм, або ж останні виконують «нові» функції. У суперечності між функцією та формою домінує функція, «нова» форма із властивими їй функціями закріплюється в системі мови.

У пропонованій роботі функціональну асиметричність синтаксичних конструкцій розглянуто на матеріалі староукраїнської мови, а саме текстів казань XVII ст. Залучення рукописних текстів є важливим тому, що, на відміну від стародруків, у них повніше відображене живе народне мовлення, а тому кількість розмовних конструкцій вища, ніж у книжно-традиційних текстах.

Казання є літературним жанром, який був поширений в українській літературі XVI-XVII ст. У сучасних працях говориться про жанр казань, або проповідей¹⁸, переважно періоду другої половини XVII ст. («Ключ розуміння» Іоанікія Галятовського, твори Лазаря Барановича, Антонія Радивиловського). Справедливим є твердження М.Ф.Сумцова¹⁹ про принципове протиставлення літератури початку XVII ст. літературі середини і другої половини цього століття, оскільки, як ми знаємо, в цей час існувало два типи казань: «греко-слов'янський» та «латино-польський». Але різке протиставлення, як зазначає В.І.Крекотень, «викликало гостре заперечення з боку П.Житецького»²⁰; автор це пояснює тим, що «між ідеологією українських проповідників домогилянської, могилянської та післямогилянської доби неперехідної прірви не існувало. Не

існувало її і між їхніми методами проповідування»²¹. На нашу думку, казання, які обрано матеріалом дослідження, найбільше відповідають учительним євангеліям, які були поширені на Україні у XVI ст. і, як зауважує В.Крекотень, «за цим зразком у XVII ст. виникло досить багато систематичних збірників проповідей. Серед них траплялося чимало простих вибірок з повчань Каліста»²². На підтвердження цієї тези наводимо цитату з опису М.Петрова про збірку казань XVII ст., характеристики якої співвідносні з особливостями учительних євангелій: «Збірник південноруських проповідей XVII ст., без початку і кінця, в аркуш, на 233 аркушах. Проповіді, мабуть, починалися з неділі блудного сина й ішли на тижні цілого року...»²³.

Отже, період XVII ст. важливий тим, що староукраїнська мова характеризується зближенням із живим народним мовленням, розбудовується в стилістичному плані, стає широко використовуваним засобом спілкування. Зокрема, матеріал розглядуваного періоду містить ряд контамінаційних конструкцій, існування яких пов'язане із перетворенням частини колишніх дієприкметників у дієприслівники, що визначає різні співвідношення між функціями і формою утворених одиниць. Таким чином, метою нашого дослідження є визначення закономірностей функціонального зміщення коротких аппозитивних дієприкметників активного стану в дієприслівники та формування асиметричних структур.

У староукраїнській мові відзначаємо відносну самостійність семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних функцій, а також співвідносність комунікативних функцій із семантико-синтаксичними, що свідчить про тісніший зв'язок семантичного і комунікативного рівнів дослідження структури речення та їх меншу залежність від формального рівня. Відносна самостійність семантичних і формальних характеристик утворює асиметрію синтаксичних конструкцій: ускладнюючий компонент, який не відображається у формально-синтаксичній структурі речення, є частиною речення зі складними семантичними відношеннями.

Важливого значення набуває розгляд асиметричних побудов у період зміни типу ускладнення речень, коли, за словами О.О.Потебні, раніше створене в мові є основою для творення нового: зміни частково пов'язуються з перебудовою в умовах і за іншими зразками; частково набувають іншого вигляду і значення від присутності нового.

Перехід активних апозитивних дієприкметників у дієприслівники зумовлюється власне синтаксичними, а не морфологічними чинниками: взаємодією семантико-синтаксичних, формально-синтаксичних і комунікативних функцій. Оскільки зміна форми тісно пов'язана з перебудовою синтаксичних зв'язків, семантико-синтаксичних відношень та ін., то обґрунтовується співвідношення морфологічних і синтаксичних функцій одиниць. Розгляд дієприслівників як елементів, які утворилися внаслідок функціонального зміщення, дає змогу простежити процес «адаптування» функцій новоутвореної форми до функцій вихідних одиниць.

У світлі викладених вище теоретичних положень можемо зробити висновок, що класифікація В.Г.Гака асиметричного дуалізму може бути перенесена на площину історичного синтаксису, зокрема, на матеріал нашого казання XVII ст. Це аргументується тим, що в тих жанрах і стилях, які мали традицію використання церковнослов'янської мови, перехід на іншу мовну основу спричинився до появи асиметричних синтаксичних конструкцій. Наявність «старого» синтагматичного оточення передбачає іншу функціональну детермінацію форм, оскільки в текстах казань можуть бути представлені аспекти і відтворення, і творення частини тексту, які або є перекладом церковнослов'янської цитати (етап відтворення), або авторською інтерпретацією цитат (етап творення).

У мовній свідомості автора співіснували, з одного боку, відчуття мови і, що сучасний стан мови не припускає існування активних коротких дієприкметників (перехід активних коротких дієприкметників у дієприслівники відбувся ще в XIV-XV ст.), які архаїзують мову, а, з іншого боку, – бажання «переплавити» (перебудувати) церковнослов'янську цитату на український лад потребувало не тільки формальної, а й функціональної адекватності.

Заміна коротких активних дієприкметників (однакові форми), в свою чергу, мала передбачити інший глибший рівень змін, який би стосувався її синтагматичного оточення.

Відповідно до вище наведеної думки, про свідомість автора пам'ятки, треба зазначити, що виразне використання замість активного короткого дієприкметника дієприслівника, але в старому синтагматичному оточенні, свідчить про прагнення автора оновити, осучаснити давній текст. При цьому зміст синтаксичної конструкції не змінювався, а її форма набувала нового відтінку і, за рахунок

старого синтагматичного оточення, на перший погляд «нова» форма здавалася старою: тогды ѡснованіа в(ъ)са зѣмли трепетать бѣдоу(т) съ страхом(м) и дрыжа[ніе(м)]<.> пламен(ъ)ніа виды стра[шныа]<.> ѡгнь моу[чѣніа] ѡб[тавляючі]<.> ѡгнѣ(м) говори[ти] имоу[тъ]<.> ѡгне(м) дыхать бѣдоу[тъ] (Каз., 1); и тамъ по дорогах не ходилъ ѡ(т)ворочаю[чиса] сла[вы] многы(х)<.> оу[чачи] на(с) томоу жъ смиренію (Каз., 15); зара(з) засла(л) до ни(х) два агг[лы] во ѡдѣжи бѣло(й) тѣшачи и(х)<.> и оу[крѣпл]аючі<.> и повѣдаю[чи] и(м) абы[са] нѣчо[го] не оу[страша]ли (Каз., 103 зв.); И(ж) зми[вшиса] в ла[з(ъ)ни] а ви[шо(д)ши] мазалиса ѡлѣ(м) (Каз., 6 зв.); вы[коу]пи(л) на(с) з прокла(т)ства грѣхѡвн[ого]<.> ста[в(ъ)шиса] за на(с) прокла(т)ство(м) (Каз., 71); ѡ(н) оу[чини]в(ъ)ши пер(ъ)ве(й) оуд[ачно]ую розмову съ оу[чнк]ами свои[ми]<.> и Бл[гослови]в(в)ши и(х) и оу[тверди]вши<.> и въ(з)дви(г)ши роу[цѣ] свои[е] Ст[ыи] пере[д] ѡбли[чно]стю всѣ(х) си[ло]ю вла[сно]ю Бж[с]тва своего<.> и стоу[пи]вши на ѡбла(к)<.> и шо(л) ѡ(т) ни(х) на небеса<.> іако правды[вы(й)] Цр[ъ] до цр(с)тва своего (Каз., 103 зв.).

Щоб уникнути таких асиметричних конструкцій, треба змістити акценти у зв'язках між компонентами речення з імені на дію. У випадках, коли, за нашими припущеннями, автор не знав, як написати активний короткий дієприслівник в орудному відмінку, то вводив його не у своє функціональне оточення: *не будьте унили*, замість *не будьте унилими*. Маємо зміну форми, хоч зміст залишився той самий.

В тексті пам'ятки трапляється ситуація, коли на місці дієприслівника, ймовірно, був орудний предикативний, який витворився з подвійного називного відмінка: лицѣ своє оу[мы(й)] и гѡловоу свою ѡлѣ(м) пома(ж) абы[не] іа[вил]са чл[ко(м)] поста[чиса] (Каз., 6 зв.). Отже, тут можна говорити або про помилкове написання автором дієприслівника (пропущено в слові поста[чиса] літеру *м*, що унеможливило форму орудного предикативного), або про заміну орудного предикативного дієприслівником. У конструкції синтагматичне оточення залишається те саме, що й для орудного предикативного, зміст теж не змінюється, а форма змінюється, тобто маємо функціональну асиметричність.

Особливістю казань є наявні в них речення зі сполучником **и** (зрідка **а**) між дієприслівником (з залежними від нього словами) та присудком – особовим дієсловом, як-от: *А́ле ходи́ль внѣ́ градо́въ<.> по поусты(х) мѣсто(х) оучачи<.> и исцѣла́ль хорыхъ* (Каз., 15 зв.); *І ведѣши съ собою́ велико́е множество вѣз(ъ)не(в)<.> и вѣз(л) еси да́ры за люди́ т(ъ)воѧ* (Каз., 103); *И Блгослови(в)ши и(х) и оутверди́вши<,> и въ(з)дви(г)ши роуцѣ́ свои́ Стѣ́и́ пере(д) ѡбли́чно́стю всѣ́(х) си́лою вла́сною́ Бж(с)тва своего́<,> и стоу́пи́вши на ѡбла(к)<,> и шо(л) ѡ(т) ни(х) на небеса́<,> ꙗко́ правды́вы(й) Црѣ́ до цр(с)тва своего́* (Каз., 103 зв.); *ѡны же на ты(х) мѣсть ѡстави(в)ши сѣ́ти и за ни(м) пошли́<,> и ѡ(т)ше(д)ши ма́ло ѡ(т) полѣ́<,> и оу́зрѣли́ иньши(х) двѣ́(х) бра́товъ* (Каз., 119); *и(ж) бы ѡны ви́ди́вши ваши добры́ дѣ́ла<,> и просла́вили ѡ(т)ца́ нб(с)ного* (Каз., 120 зв.).

В них, мабуть, треба вбачати відображення особливих давньоруських конструкцій типу *приникъши Ольга, и рече, заутра въставъ и рече*, про які висловлювалися вченими неоднокові погляди. І.І.Срезневський, наприклад, розумів конструкції такого типу як два рівносильні речення, у першому з яких присудком є дієприслівник, при якому пропущене дієслово-зв'язка, а в другому – дієслово дійсного способу²⁴.

О.Потебня розглядав дієприслівник у таких конструкціях як «підпорядкований член простого речення», що відноситься до підмета; у сполучнику сурядності між дієприслівником та дієсловом дійсного способу він вбачав заховану в ньому функцію показувати, що речення склалося з двох майже рівносильних центрів, «що до першого з них, підмета, тяжіє прикладка (тобто аппозитивний дієприкметник), що речення, ледве стримуючи свою єдність, ще ніби розпадається надвоє, що, проте, не тотожне з повним його роздвоєнням, яке могло б бути досягнутим перетворенням аппозиції у складений присудок»²⁵ (тобто сполучення *приникъши Ольга* в сполучення *приникъши есть Ольга*). А те, що сполучник сурядності зберігався і після перетворення дієприкметника в дієприслівник, О.Потебня пояснює як випадок «переживання» явища, серед якого воно виникло²⁶.

Ці, особливі за походженням, конструкції в такому вигляді, як спостерігаємо їх у пам'ятці, – написаній у ті часи, коли вже існували

дієприслівникові звороти як цілком оформлена синтаксична категорія, що має безпосереднє відношення до присудка, а сполучники сурядності мали чітко виражену функцію поєднувати лише синтаксично рівноправні компоненти речення, – справляють враження своєрідного типу, що поєднує в собі контамінаційно дві синтаксичні структури: з однорідними присудками і з дієприслівниковим зворотом. Дієприслівник несе подвійне навантаження: виконує якоюсь мірою предикативну функцію (особливо це помітно у випадках взаємного протиставлення дії, вираженої дієприслівником, та дії, вираженої дієсловом) вказує на певні обставинні категорії.

Наведені синтаксичні конструкції – це один із яскраво виражених прикладів асиметричності. Тут можна говорити про недостатньо розвинуті складнопідрядні речення; складність конструкцій створюється за допомогою сполучника *і*, який, з одного боку, засвідчує складність відношень, а з іншого – показує, що *вставь* підпорядковується *рече*. Сполучник *і*, в такому випадку, стає пережитком, реліктом і далі зникає (сполучник сурядності можемо в сучасній мові замінити конструкцією *вставши він мовив*, оскільки сучасна мова більш компактна, ніж давня); він використовується в цьому варіанті історично, а не функціонально, що є аналогічним до конструкцій із давальним самостійним. Отже, конструкція *вставь и рече* репрезентує функціональну асиметричність синтаксичної конструкції, а саме «порожню форму», тобто форма піддається десемантизації і втрачає свій зміст, набуваючи структурного призначення як елемент морфологічної та синтаксичної форми.

Висновки. Результати дослідження, підтверджують, що розглядувані синтаксичні конструкції являють собою мовний знак, у якому відзначаємо асиметричність планів змісту і форми, а тому ці конструкції виступають частіше зі складнішою семантичною структурою, ніж у плані формальної організації. Використання теоретичного положення про асиметричний дуалізм лінгвістичного знака виявляє додаткові можливості для дослідження типології мовних змін та механізму функціональних змішень в історичному синтаксисі української мови.

¹Потебня А.А. Из записок по русской грамматике: В 4 т. – Т. 1-2. – М., 1958; ²Косериу Э. Синхрония, диахрония и история // Новое в лингвистике. – М., 1963. – Вып. 3. – С. 143-343; ³Карцевский С. Об

асимметрическом дуализме лингвистического знака // Звегинцев В.А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях: В 2 ч. – М., 1965. – Ч. 2. – С. 85-90; ⁴Скаличка В. Асимметрический дуализм языковых единиц // Пражский лингвистический кружок. Сборник статей / под ред. Н.А.Кондрашова. – М., 1967. – С. 119-128; ⁵Гак В.Г. Языковые преобразования. – М., 1998; ⁶Karcevskij S. Du dualisme asymétrique du signe linguistique, “Travaux du Cercle linguistique de Prague”, I, 1929. Skalička Vladimír Asymetrický dualismus jazykových jednotek, “Naše řeč”, roč. XIX, Praha, 1935. – С. 138-145; ⁷Карцевский С. Указ. раб. – С. 85; ⁸Там само. – С. 86; ⁹Там само. – С. 87; ¹⁰Скаличка В. Указ. раб. – С. 127; ¹¹Гак В.Г. Указ. раб. – С. 9; ¹²Там само. – С. 9; ¹³Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К., 1992; ¹⁴Городенська К.Г. Дери́вація синтаксичних одиниць. – К., 1991; ¹⁵Вихованець І.Р. Знач. праця. – С. 10; ¹⁶Бондарко А.В. К теории функциональной грамматики // Проблема функциональной грамматики. – М., 1985. – С. 16-29; ¹⁷Бондарко А.В. Указ. раб. – С. 16; ¹⁸Крекотень В.І. Вибрані праці. – К., 1999; ¹⁹Сумцов Н.Ф. Характеристика южнорусской литературы XVII века. – К., 1884; ²⁰Крекотень В.І. Оповідання Антонія Радивиловського: З історії української новелістики XVII ст. – К., 1983. – С. 20; ²¹Там само. – С. 21; ²²Там само. – С. 13; ²³Петров Н.И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. – Вып. II, 1896. – С. 96; ²⁴Срезневский И.И. мысли об истории русского языка. – М., 1959. – С. 60; ²⁵Потебня А.А. Указ. раб. – С. 190; ²⁶Там само. – С. 191.

Список умовних скорочень назв джерел

- Каз. – Збірка казань, XVII ст. – Рукоп. ЦНБ АН України, шифр 287 П (44) КПЛ.
- Пр. – Казання, поч. XVII ст. – Рукоп. ЦНБ АН України, шифр 286 П (73) КПЛ.
- Тр. – Книга третя ~~ж~~ каза(н)я розные (1 пол. XVII ст.) - Рукоп. ЦНБ АН України, шифр 289 П (61) КПЛ.